

KS. KAROL TOMECKI

ORGANIZACJA KOŚCIELNA NA ŚLĄSKU AUSTRIACKIM W DRUGIEJ POŁOWIE XVIII WIEKU

Osiemnastowieczny etatyzm stawiający sobie za cel uczynienie z Kościoła jednej z instytucji absolutnego państwa znalazł szczególny wyraz w austriackim józefinizmie. Niezwykle ciekawa jest z tego punktu widzenia historia Kościoła na Śląsku, zwłaszcza po podziale Śląska w latach 1743—1763 pomiędzy Prusy i Austrię. W ten sposób na terenie diecezji wrocławskiej obejmującej prawie całe dawne Księstwo Śląskie — bez Opawy i Karniowa, należących do diecezji ołomunieckiej — zaistniały dwie odmienne koncepcje statystyczne: wspomniana austriacka oraz pruska. Podział ten wywiera swe skutki na dzieje Kościoła w południowej Polsce i w Czechach aż do dziś.

Mówiąc o drugiej połowie XVIII wieku będziemy mieć dokładnie na myśli przedział lat 1740—1794, to znaczy od objęcia tronu habsburskiego przez Marię Teresę, która stworzyła podstawy do ukształtowania się za rządów jej syna Józefa II (1781—1790) austriackiego systemu powiązania Kościoła i państwa, do potępienia przez papieża Piusa VI uchwał józefinistycznego synodu w Pistorii. Na tym tle rozważymy dążenia władz austriackich do uregulowania sytuacji religijnej na Śląsku po oderwaniu jej większości przez Prusy.

I. AUSTRIACKA CZĘŚĆ DIECEZJI WROCŁAWSKIEJ

Już granica ustalona po wojnie 1741—42 stała się trwałą linią podziału Śląska. W ten sposób po stronie austriackiej na terenie diecezji wrocławskiej pozostał biskupi komisariat cieszyński — bez dekanatu wodzisławskiego — oraz część należącego do biskupa wrocławskiego księstwa nyskiego: 16 parafii stanowiących fragmenty 3 dekanatów¹.

Po rozwianiu się nadziei na odzyskanie stolicy biskupiej we Wrocławiu władze austriackie zaczęły dążyć do odtworzenia struktur władzy kościelnej po swej stronie granicy. W tym celu cesarzowa Maria Teresa w 1747 r. zażądała od biskupa wrocławskiego utworzenia „komisariatu nyskiego” (bez pozostałej po pruskiej stronie Nysy). Równocześnie dokonano reorganizacji sieci parafialnej i dekanalnej, tworząc w latach 1747—1770 w ramach 4 dekanatów 1 nową parafię i 12 lokalii. Kilka dalszych lokalii utworzono w pierwszych latach XIX wieku. Na tym reorganizacja duszpasterstwa mogła się zakończyć, bowiem był to teren jednolity wyznaniowo — katolicki.

Trudniejsza była sytuacja w komisariacie cieszyńskim, choć tam struktury organizacyjne Kościoła mniej ucierpiały przez podział, jako że komisariat utracił tylko połowę dekanatu strumińskiego (dwie parafie spośród pięciu — Pawłowice i Studzienice) i większość dekanatu wodzisławskiego (bez Zebrzydowic); był to jednak teren o dużej liczbie protestantów, którzy obok zboru w Cieszynie uzyskali teraz nowe zbory tuż za nową granicą pruską — w Pszczynie i Golasowicach. Sytuacja stała się jeszcze trudniejsza, gdy cesarz Józef II tuż po objęciu rządów, doszedłszy do wniosku, że dalszy ucisk protestantów nie powoduje ich nawracania się na katolicyzm, wydał w 1781 r. edykt tolerancyjny, po którym na Śląsku

¹ Nazwy parafii i dekanatów na tym terenie w zasadzie nie są podawane, ponieważ występujące aż do końca II wojny światowej w brzmieniu niemieckim, nie ułatwiają rozeznania. Konieczna byłaby dokładna mapa tych terenów.

cieszyńskim powstało kilkanaście legalnych parafii ewangelickich. Wówczas przystąpiono też do tworzenia nowych parafii katolickich. Ze środków Funduszu Religijnego, na który składały się majątki kasowanych przez władze państwowe klasztorów nie prowadzących duszpasterstwa ani działalności charytatywnej, a także niewygodnych dla władz jezuitów, utworzono wówczas kilkanaście nowych parafii i lokalii, zwiększając stopniowo także liczbę dekanatów komisariatu cieszyńskiego z czterech do ośmiu².

Ten rozwój był możliwy dzięki wzbogaceniu się Funduszu Religijnego po zajęciu przez Austrię południowej części Polski w 1773 r.; jak stwierdzono w końcu XIX wieku, w Galicji skasowano największą liczbę majątków kościelnych, utworzono zaś najmniej nowych parafii i szkół parafialnych — zatem ze środków tych korzystały inne kraje koronne monarchii habsburskiej³.

Władze austriackie dążyły jednak głównie, jak już stwierdzono, do uniezależnienia organizacji kościelnej na Śląsku austriackim od Wrocławia położonego teraz w obcym państwie. Pierwszym krokiem miało być tu utworzenie w 1770 r. Generalnego Wikariatu w Cieszynie, przy czym cesarzowa Maria Teresa domagała się dla generalnego wikariusza godności biskupa pomocniczego diecezji wrocławskiej. Nie zakończyło się to jednak sukcesem — obawiający się oderwania tej części swej diecezji biskupi wrocławscy kontrolowali sytuację w Generalnym Wikariacie i tylko jeden z generalnych wikariuszy — ks. prałat Franciszek Śniegoń (1870—1891) otrzymał w 1883 r. godność biskupią. Okres Kulturkampfu sprawił, że biskupi wrocławscy doszli do przekonania, iż stanowi to zbyt duże zagrożenie w stosunkach kościelnych z Austrią i Prusami (odmiennego zdania była jeszcze za urzędowania ks. Śniegonia kapituła wrocławska, postrzegająca w wyniesieniu go do godności biskupiej wyraz uznania dla wiernego stolicy biskupiej we Wrocławiu duchowieństwa cieszyńskiego), stąd też kolejni generalni wikariusze zostali jeszcze bardziej ograniczeni w swej władzy poprzez stworzenie przez biskupa Georga Koppa funkcji kanclerza Generalnego Wikariatu mianowanego z Wrocławia⁴.

II. METROPOLIA OŁOMUNIECKA

Stąd władze austriackie podjęły inną próbę: w roku 1778 biskupstwo w Ołomuńcu zostało podniesione do rangi arcybiskupstwa i metropolii dla Moraw, przy równoczesnym utworzeniu sufraganii w Brnie. Dawne biskupstwo ołomunieckie zostało podzielone w ten sposób, że w archidiecezji ołomunieckiej pozostało 312 parafii, natomiast 151 włączono do diecezji brnieńskiej. Jako drugą sufraganię Ołomuńca zamierzano utworzyć biskupstwo „górnosłaskie” w Opawie⁵. Projekt nowej diecezji opawskiej autorstwa arcybiskupa ołomunieckiego hr. Colloredo-Waldsee przesłano do zaopiniowania władzom cywilnym księstw opawskiego i karniowskiego. Według tego projektu do nowej diecezji miało należeć 61 parafii z dotychczasowej diecezji ołomunieckiej, w tym 35 położonych po austriackiej i 26 — pruskiej stronie nowej granicy (okolice Głubczyc). Ponadto arcybiskup przewidywał włączenie austriackiej części diecezji wrocławskiej — tutaj jednak oczywiście nie mógł sam podejmować decyzji. Nowy projekt miał zapobiec powstałym w wyniku podziału politycznego Śląska tak absurdalnym sytuacjom,

² Por. *Catalogus Almae Dioecesis Vratislaviensis MDCCXLVI. Allgemeine Übersicht des Bisthums Breslau in seinen kirchlichen und weltlichen Ämter*, Breslau 1802.

³ Zob. J. Strzygowski, *Die griechisch-katholische Kirche Galizien*, Stuttgart 1918.

⁴ Zob. Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, Personalne, bp Franciszek Śniegoń; Varia, Kancelaria Generalnego Wikariatu, vol. Ia 1796—1928, dekret biskupa Georga Koppa o utworzeniu stanowiska kanclerza Generalnego Wikariatu, 1 czerwca 1891.

⁵ *Zemsky Archiv v Opave*, *Zemska vlada slezska v Opave*,teczka 1661, sygn. 151/K-1, Urząd Królewski w Opawie do władz miejskich Opawy i Karniowa, 31 stycznia 1778; odpis bulli erekcyjnej metropolii ołomunieckiej i biskupstwa w Brnie, Wiedeń 23 stycznia 1778.

jak ta, że parafia Hulczyn koło Opawy została podzielona granicą polityczną na dwie części. Parafie, nad którymi patronat sprawował biskup ołomuniecki, nadal miały pozostać pod patronatem metropolity, który uzyskiwał w ten sposób prawo mianowania tam duszpasterzy — takich parafii było siedem⁶.

Niewątpliwie zatem ten projekt umożliwiałby spójną administrację kościelną rozdzielonych między dwa państwa księstw cieszyńskiego, karniowskiego, opawskiego i nyskiego. Co jednak uniemożliwiło jego realizację, choć bulla erekcyjna metropolii ołomunieckiej i diecezji brnieńskiej mówi już o „mającym być założonym” biskupstwie „dla Górnego Śląska”?

Przypuszczać należy, iż przyczyną powstrzymania dalszych działań w tej kwestii obok zapewne sprzeciwu biskupa wrocławskiego, który był przecież udziałnym panem księstwa nyskiego, był zatarg Austrii z papieżem, którego to sporu finałem już po śmierci Józefa II stało się potępienie przez Piusa VI uchwał synodu w Pistorii w należących do Habsburgów północnych Włoszech, przyznającego biskupom władzę niezależną od papieża⁷. W okresie oświeceniowego etatyzmu groźba uniezależnienia się biskupów od Rzymu i poddania się wpływom władców świeckich, chcących także poprzez Kościół realizować swe plany polityczne, musiała być stanowczo zażegnana.

⁶ Tamże, Entwurf deren in dem Herzogtum Schlesien K.K. Oesterreichisch, dann königlich — preussischen Antheils befindlichen Pfarren, welche von der Ollmützer Diöces an das zuerrichten — kommende Troppauer Bisthum ohnvorschreiblich zu überlassen wären, 1778.

⁷ Pius VI, *Konstytucja apostolska „Auctorem fidei”* z 28 sierpnia 1794 r., nr 6, w: H. Denzinger, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, red. P. Hünermann, Freiburg im Breisgau ³⁷1991, nr 2606.